

Фрадкіна Наталя Володимирівна
*доцент кафедри українознавства, культурології та
історії науки НТУ «ХПІ»,
кандидат філософських наук, доцент
e-mail: Fradkina1970@ukr.net*

З ІСТОРІЇ ШКІЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОМІТЕТУ ХАРКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА ГРАМОТНОСТІ

Розглядаючи історію розвитку гуманітаристики на Слобожанщині, не можна не звернути увагу на діяльність Харківського товариства грамотності. Виникле в 1869 році, очолюване головним чином передовою професурою Харківського університету, з середини 1890-х років воно стало потужною громадською культурно-освітньою організацією того часу. Згідно з річними звітами до Харківського товариства грамотності у той час належало біля 800 членів, і воно утримувало на власний кошт та незначні дотації земств 17 шкіл різних типів та назв, 5 безкоштовних бібліотек-читалень тільки в Харкові та 3 книжних склади.

На межі XIX-XX-го століть Харківське товариство грамотності перетворилося у своєрідний культурно-освітній комплекс з розгалуженою мережею автономних закладів, як у Харкові, так і у 8 відділеннях, зосереджених, за винятком селища Кочеток під Чугуєвом, у повітових центрах (Суми 1880, Слов'янськ 1882, Богодухів 1892, Вовчанськ 1893, Старобільськ 1894, Лебедин 1903, Охтирка 1907). Кожний заклад, очолюваний вибірним розпорядницьким комітетом, щороку звітував про свою діяльність перед загальними зборами членів Харківського товариства грамотності.

Протягом усієї історії Харківського товариства грамотності прагнення його членів до використання досягнень передової педагогічної думки в практичній діяльності завжди призводило до змін, пов'язаних з упровадженням нових форм і методів культурно-освітньої роботи.

У 1897 р. при ньому було засновано Санітарний комітет або Комітет шкільних лікарів, котрий забезпечував безкоштовним медичним обслуговуванням більш ніж 600 учнів шкіл та училищ товариства й проводив у

них читання циклів лекцій з питань гігієни, анатомії та фізіології людини [4, с. 108–109].

Через два роки від них відділилась Комісія літніх дитячих колоній, заснувавши біля Харкова в Жихорі та Солоницівці два літніх табори, у яких щорічно протягом трьох місяців оздоровлювалось у середньому по 100 дітей, які навчалися в школах Харківського товариства грамотності (більшість безкоштовно), потім було відкрито спеціальний і єдиний у державі табір для дітей хворих трахомою, діяльність якого дала вражаючі результати: за один сезон під керівництвом видатного офтальмолога М.М.Трінклера було виліковано 27 дітей з 30 [7].

Зростаюча кількість запитів з проблем шкільної та позашкільної освіти надала поштовх до заснування в 1899 р. Довідково-педагогічного комітету, при якому було створено пересувний музей навчальних наочних посібників, який став згодом одним з найбільших таких музеїв такого роду у Росії.

Розвинена галузь навчальних закладів Харківського товариства грамотності призвела до необхідності заснування в 1902 році Шкільно-педагогічного комітету, функції якого складало опікуватися покращенням постановки шкільної справи. За наполяганням цього Комітету та Санітарного в усіх щоденних навчальних закладах Харківського товариства грамотності було введено гарячі сніданки, гімнастика, хоріві співи, регулярно проводились дитячі свята та екскурсії. Влаштуваючи урочисті вшанування класиків літератури, присвячені ювілейним датам, Комітет з метою популяризації їхніх творів у кожному конкретному випадку виносив рішення про роздачу зібрань творів учням. А у зв'язку з ювілеєм М.В. Гоголя в 1902 році було прийнято постанову про видачу випускникам шкіл повного зібрання творів письменника протягом трьох років. Члени Шкільно-педагогічного комітету разом з представниками Комісії народних читань розробили розширену програму зі святкування ювілею М.В. Гоголя, яка зобов'язувала всі повітові відділи організувати вшанування „шляхом повного викладання біографії, виставлення його бюсту або портрета, або ж на екрані, видання або продажу біографії та

портрету письменника, читання творів Гоголя, ілюстрованих світовими картинками, безкоштовними... театральними виставами п'єс Гоголя» [1, Л. 10].

У самому Харкові протягом 4-х днів з 21 до 24 лютого влаштовувались вистави: в аудиторії народних читань у реальному училищі - „Женитьба", в 1-ій школі Харківського товариства грамотності на Москальовці — „Ніч перед Різдом", у Будинку трудолюба - „Про те, як посварилися Іван Іванович з Іваном Никифоровичем", у Піклувальному притулку – „Пропала грамота". У той же час в усіх народних бібліотеках-читальнях і школах Харківського товариства грамотності було організовано читання біографії та творів Гоголя, роздавання книжок і безкоштовних квитків на виставу „Ревізор" у драматичному театрі [2, Л.15].

З моменту заснування Шкільно-педагогічний комітет став головним громадським методичним центром держави з питань народної освіти. Вже у 1902 році він на прохання Харківського повітового земства розробив програму народної школи вищого ступеню. В 1909 році за заявкою Хорольського повітового земства – програму курсу міської школи з 4-ри річним навчанням. У цьому ж році для Харківської міської Думи підготував проєкт професійної школи, а для вчителів повітових шкіл Дмитрівського повіту, Московської губернії розробив питання про позашкільні читання для учнів народної школи [3, Л.1].

У 1909 році члени Комітету склали програму вечірніх класів для дорослих, у 1911 р. за пропозицією Харківського відділу російського технічного товариства – програму науково-популярних лекцій для народних аудиторій у робітничих районах міста [5, с.13–65]. Протягом 1910 – 1912 р.р. Комітет розробив програми: літніх загальноосвітніх курсів для народних вчителів професійної освіти, 2-річних педагогічних курсів, підготував проєкт про перехід до обов'язкової шкільної освіти [6, с. 176–201].

Але Комітет займався не тільки розробкою методичних посібників і проєктів. У 1910 році за його ініціативою та при фінансовій підтримці земства було організовано літні загальноосвітні курси народних вчителів Харківської та

Воронізької губернії. Програма курсів включала 13 дисциплін: педагогічну психологію, літературу XIX ст., історію XVIII–XIX ст., фізику, хімію, загальну біологію, анатомію, фізіологію і гігієну, історію права й держави, методику викладання російської мови, дидактику, методику викладання геометрії, арифметики, природознавства та малювання. На курси прибуло більш ніж 700 чоловік... [8]. Заняття проходили у Народному домі. Лекції читали професори та викладачі Харківського університету.

Історія Харківського товариства поширення в народі грамотності, яке являло собою складний соціальний організм, що накопичив і синтезував передовий досвід у боротьбі за освіту простого народу, за вільний розвиток української національної культури, є яскравим прикладом плідної співпраці Слобожанської інтелігенції, об'єднаної загальними демократичними завданнями вітчизняного просвітництва в кінці XIX на початку XXст.

Література

1. ДАХО, ф. 200, оп. 1, ед. хр. 239, л. 10.
2. ДАХО, ф. 200, оп. 1 ед. хр. 335, л. 53.
3. ДАХО, ф. 200, оп.1, ед. хр. 351, л. 1.
4. Коломієць, Т. В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869–1920 р р)/ Т.В.Коломієць. – Х.: Фірма "Консул",1998. – 192 с.
5. Отчет о деятельности Комитета по управлению Народным домом Харьковского общества грамотности за 1906 г. – Х.,1907. – 38 с.
6. Отчет о деятельности. Харьковского общества по распространению грамотности за 1912г. – Х., 1915. – 201 с
7. Парфиненко А.Ю. Страницы истории науки в Харьковском университете / А. Ю.Парфиненко, С.И.Посохов. – Х.: НМЦ "МД", 2002. – 116 с.
8. Турский, К. Харьковские учительские курсы / К. Турский //Южный край. – 1910. – 11июля.